

Л. М. Ніколенко,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри юридичних дисциплін факультету № 2
Донецького юридичного інституту МВС України

ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Одним із основних завдань судової реформи має бути забезпечення доступності до суду з захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Дійсно, в умовах сучасного соціально-економічного розвитку судова система потребує змін та прийняття положень нової формації на підставі визнаних міжнародно-правових стандартів, сформованих за допомогою принципів і норм міжнародного права та прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Формування ефективної судової системи в сучасний період має важливе значення для забезпечення основних напрямів державної діяльності. У цих процесах в період становлення й розвитку в принципово нових політичних та економічних умовах особливе значення має створення умов та механізмів доступності до правосуддя. Незважаючи на реформи судочинства, судоустрою, вдосконалення процесуального законодавства, актуальність проблеми доступності до правосуддя, тобто відсутності фактичних і юридичних перешкод при зверненні особи до суду для захисту своїх прав та інтересів, зростає.

Щодо територіальної доступності правосуддя, то в результаті збройного конфлікту на сході країни й анексії Автономної Республіки Крим виникли проблеми щодо територіальної доступності правосуддя, в тому числі для громадян, які знаходяться на тимчасово окупованій території та внутрішньо переміщених осіб. Для такої категорії осіб відсутня можливість отримати захист своїх прав у зв'язку з труднощами, пов'язаними з доступом до судів, розташо-

ваних на територіях, підконтрольних уряду України, в тому числі через втрату або знищення матеріалів справ до або під час процесу переміщення або зміни територіальної підсудності. Зокрема особи, які проживають на тимчасово окупованій території, змушені долати великі відстані, щоби подати позов або бути присутнім на судових засіданнях. Наприклад, Господарський суд Донецької та Луганської областей знаходиться в місті Харків, Луганський окружний адміністративний суд — в місті Северодонецьк, частина районних судів міста Донецька — в містах Покровськ, Торезьк, Павлоград та інших містах. Тобто доступність правосуддя повинна означати, крім іншого, розумну територіальну віддаленість суду від кожної зацікавленої особи, яка проживає чи перебуває в межах юрисдикції.

Ще однією з проблем, яка потребує вирішення на рівні законодавства, є ситуація, коли неможливо виконати або переглянути судові рішення, які були раніше прийняті судами Луганської, Донецької областей та АР Крим. Варіантом виходу із таких ситуацій є передбачена процесуальним законодавством процедура відновлення втраченої справи. До заяви про відновлення втраченого провадження додаються документи або їх копії, навіть якщо вони не посвідчені в установленому порядку, що збереглися у заявника або у справі, але що робити, якщо взагалі відсутні будь-які документи або їх копії?

Іноді при розгляді справ у суді існує проблема відновлення втрачених документів, які є доказами у справі, предметом позову або підтверджують право на

представництво в суді. Так, починаючи з 1 грудня 2014 р. документи, навіть ті, на яких стоїть українська печатка, видані на тимчасово окупованій території, вважаються недійсними і не мають юридичної сили. Однак такі документи, як виняток, можуть братися до уваги судом і оцінюватися разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку при розгляді справ. Такий порядок прийняття документів склався відповідно до практики Міжнародного суду ООН. Консультативний висновок Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії (так званий «Намібійський виняток») є винятком із загального принципу про недійсність актів, у тому числі нормативних, виданих владою невизнаного на міжнародному рівні державного утворення. В українській судовій практиці вже є факти прийняття документів, виданих окупаційною владою. Але це не означає, що судом визнаються документи, видані окупаційною владою або легітимізується ця влада; в даному випадку ці документи в порядку винятку приймаються й оцінюються разом з іншими доказами. Колегія суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду постановила, що документи, видані окупаційною владою, повинні визнаватися, якщо їх невизнання обмежує права громадян (Постанова Верховного Суду від 22 жовтня 2018 р. у справі № 235/2357/17).

Питання використання новітніх інформаційних технологій в судовому процесі з метою вдосконалення доступності до правосуддя існує не тільки в Україні. Електронне правосуддя починає розвиватися у багатьох країнах світу і залежно від технічного та законодавчого рівня допускаються різні можливості використання Інтернет-ресурсів, наприклад, подача в електронній формі заяв та інших документів до суду, судові слухання з використанням електронних засобів (відеоконференція) та інші процесуальні дії. За допомогою впровадження в Україні єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи буде здійснюватися не ли-

ше розподіл справ, облік заяв, скарг та інших документів, які надійшли до суду та які були направлені судом, а також: обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу; направлення судових рішень та інших процесуальних документів учасникам судового процесу на їхні офіційні електронні адреси, вчинення інших процесуальних дій в електронній формі. Але для запровадження повною мірою електронного правосуддя необхідний комплекс заходів організаційного, законодавчого, технічного та політичного характеру не тільки на рівні держави, а також на рівні громадян. Багаточисленні проблеми електронного декларування виявили технічні проблеми існування документів в електронній формі. Крім того, в законодавстві не визначені питання механізму створення та існування електронних справ, відповідальності за внесення неправдивої інформації або знищення інформації. Тобто запровадження електронного правосуддя має базуватися на: всебічному аналізі фінансової можливості щодо такого впровадження; зручності у користуванні, не тільки для суддів, а також для учасників процесу; розробці механізму переведення справ в електронну форму; визначенні механізму оцінки доказів тощо. Тільки поступове впровадження електронного правосуддя дасть змогу вдосконалити цей механізм із урахуванням напрацьованого досвіду. Впровадження електронного правосуддя забезпечить реалізацію принципу концентрації, але втратить своє значення принцип безпосередності, що забезпечує особисте дослідження та оцінку судом усіх доказів. Як наслідок, виникне питання доступності правосуддя для всіх громадян країни.

Наявність кадрових проблем у судах, а саме недоукомплектування суддівського корпусу та подальше реформування судоустрою з метою укрупнення місцевих судів, що спричинить скорочення

штату, також актуалізує проблеми доступності до правосуддя у зв'язку зі збільшенням навантаження на кожного суддю, що в свою чергу потягне порушення строків розгляду, неможливість розглянути справу в строк.

Проведений огляд дозволяє зробити висновок, що в процесі чергового етапу судової реформи більше уваги приділя-

ється вирішенню питань організаційного, зовнішнього та формального характеру. Незважаючи на загальну відповідність норм українського законодавства міжнародним стандартам, а також на позитивні зміни, проблеми, пов'язані із забезпеченням доступності до правосуддя, залишаються актуальними.

Н. Ю. Карпова. **Кваліфікація злочинів проти правосуддя. Курс лекцій:** навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 180 с.

ISBN 978-966-667-756-6

У навчальному посібнику на основі Кримінального кодексу України 2001 р., досягнень науки кримінального права, з урахуванням судової практики України та ЄСПЛ, проаналізовані об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів, відповідальність за які передбачено в розділі XVIII Особливої частини КК України, розглянуті питання кваліфікації злочинів проти правосуддя, відмежування їх від суміжних складів злочинів. У посібнику враховані зміни та доповнення до законодавства України станом на 1 грудня 2019 року.

Навчальний посібник може бути використаний студентами у навчальному процесі, аспірантами та викладачами юридичних і гуманітарних закладів та факультетів, науковцями, народними депутатами України, державними службовцями, також всіма, для кого є важливою охороною правосуддя від злочинних посягань. Навчальний посібник також стане в пригоді при підготовці до кваліфікаційних іспитів суддів, прокурорів, на здобуття свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю.

вою охороною правосуддя від злочинних посягань. Навчальний посібник також стане в пригоді при підготовці до кваліфікаційних іспитів суддів, прокурорів, на здобуття свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю.